

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА КОНВЕНЦІОНАЛІЗОВАНІСТЬ ВІКТОРІАНСЬКОГО ДИСКУРСУ

У статті розглянуто англомовний вікторіанський дискурс та комунікативні компоненти спілкування, подано опис та характеристика культурних складових комунікативного процесу, проаналізовано засоби їх вираження у англомовному вікторіанському дискурсі, виокремлено головні характеристики мовних традицій вікторіанської доби.

Обираючи засоби спілкування, мовець спирається на вимоги, які представлені культурою мовлення, тобто оформлення мовленнєвих актів і ситуацій спілкування відбувається відповідно до етичних норм. Оскільки норми поведінки належать до загальнокультурних цінностей, то і комунікативні цінності і норми функціонують як компоненти культури. Вікторіанська епоха (у Великобританії період правління королеви Вікторії 1867-1901) неодноразово була об'єктом уваги вчених. Вікторіанська епоха цікавила й цікавить науковців через ті великі зміни та інновації, що їх зазнала Англія за цей короткий період. Зміни політичного устрою, внески в науку, прискорений темп життя не могли не позначитися на мові. Виходячи з цього, метою цієї статті є розгляд вікторіанського дискурсу та компонентів спілкування, що й складає предмет і, відповідно, основні завдання цієї розвідки.

Комунікативні компоненти ситуації спілкування можна поєднати у дві групи: 1) час і місце комунікативного процесу, зовнішнє оточення, середовище з її фізичними параметрами; 2) культурне визначення даного акту спілкування, його місця у комунікативному процесі.

Закінчення розмови має два взаємопов'язані поняття: передбачуваний результат і загальні, індивідуальні цілі комунікантів. Позитивний результат мовленнєвого впливу є чи не найголовнішою метою під час ситуації спілкування, тому комуніканти використовують ті компоненти мовленнєвого акту, які допомагають їм у досягненні цієї мети.

Вербальні й невербальні компоненти спілкування формуються також відповідно до комунікативних цінностей (обираються для регулювання мовленнєвої поведінки носіїв певної культури). У комунікативній поведінці відображаються особливості національного менталітету, що дозволяє виявити національно специфіку лінгвокультурної спільноти. Т. Г. Грушевицька розглядаючи поняття *національний характер*, наголошує, що існування національних особливостей загальноновизнано, і вони представляють властиве лише одному народові поєднання "національних і загальноприйнятих характеристик" [1: 291].

Для висловлення позитивного інтенційного стану у ВД використовувався цілий набір конвенційних засобів. Позитивне оцінне судження, яке входить до складу головних індикаторів іллокуції компліменту, виражалося за допомогою лексичних і синтаксичних засобів. Лексичні одиниці, до семантичної структури яких входить значення позитивності, є лексичними засобами вираження позитивної оцінки: іменники (*beauty, genius*), прикметники (*good, nice, lovely, wonderful*), дієслова (*to love, to like, to admire*), прислівники (*well, nice, wonderfully*).

Комунікативний акт у ВД підпорядковувався комунікативній стратегії ввічливості, однак відмінності у спілкуванні жінок і чоловіків були вкрай помітними. Однією з головних причин була статусна роль жінки у вікторіанському суспільстві. Тому мовленнєві відмінності спостерігались не лише в розмові чоловіка і жінки, а й у тому, як говорили про жінку або чоловіка.

Вікторіанські чоловіки сприймали світ як окрема людина в ієрархії суспільного ладу, в якому вона стоїть вище або нижче інших. В епоху перенаселення міст, розростання середнього класу розмови зводились до переговорів, у яких люди намагалися досягти кращого становища, зберегти його наскільки це можливо і захистити себе від спроб інших принизити або попихати ними. Жінки в основному сприймали життя як окрема особистість у структурі взаємних зв'язків. У їх світі розмови нагадували переговори, які були направлені на збереження їх статусу благопристойних, вихованих леді, головними характеристиками яких були чесність, духовна чистота, слухняність. Тому у світі, де завжди існують ієрархії, для них важливішими були ієрархії дружби, а не панування і досягнення.

Різниця у стилях спілкування чоловіка і жінки була причиною різного виховання. Вони росли у різних словесних світах. Люди розмовляли з ними по-різному і очікували різних відповідей. Жінку виховували з огляду на те, що вона повинна мати такі якості, як скромність, ненав'язливість, емоційність, обдуманість поведінки, вміння співчувати, вміння допомагати іншим, розуміти інших.

Тематика спілкування вікторіанських жінок і чоловіків була різною у зв'язку з тим, що від жінок вимагалось бути гарними дружинами та матерями, про власну кар'єру не могло бути й мови. Тому чоловіки обговорювали ті проблеми і завдання, які їм необхідно було вирішити, обмінювалися інформацією про спорт, стан справ.

Характеризуючи аспекти гендерної комунікації у ВД можна зробити висновки, що не зважаючи використання обома статями комунікативної стратегії ввічливості, існувала істотна різниця у спілкуванні жінок і чоловіків. Насамперед це залежало від статусних ролей, які надавалися їм у той час і від функцій, які повинні були жінки і чоловіки виконувати у вікторіанському суспільстві.

Дані тенденції превалювали в жіночому мовленні. У такий спосіб у фікціональних і текстоутворюючих суб'єктів спостерігалася прагматична асиметрія "контактності" і "некатегоричності". Характерною для ВД була група лексичних і граматичних явищ, які мали загальну природу: емоційно забарвлена та образна лексика, лексика емпатичного і виголовоного характеру, підсилюючі граматичні конструкції, вигукі і повтори.

Вікторіанські вербальні компоненти ситуації спілкування включали в себе: 1) мовленнєву стриманість; 2) не категоричність; 3) лексичні підсилювачі, 4) пом'якшувачі (softners); 5) репресивність (самоконтроль); 6) мовленнєву емоційність (жінки); 7) табу; 8) натяки; 9) недооцінка; 10) принцип кооперації; 11) "негативна ввічливість"; 12) паритетність.

Вікторіанські традиції передбачали **стриманість** як у діях, так і в мовленні. Вона була знаком поваги до співрозмовника, який міг мати зовсім іншу точку зору. Характерним було уникання категоричних стверджень або заперечення, до слів *yes, no* відноситься з обережністю або взагалі висловлюватись інакше. Саме завдяки цьому забезпечувалось широке використання вставних зворотів *"I suppose", "I think", "I consider", "I may be not right but..."*, які призначалися для уникнення визначеності, прямолинійності, категоричності, можливості підвести до зіткнення думок.

Характерними для вікторіанців сполучиння типу прислівник з закінченням *ly* + прикметник. За Н. Б. Гвішани це лексичні **підсилювачі**, які привертають увагу слухача саме до тої частини висловлення, на якій хоче наголосити мовець [2]: *"English girls not so fine as Spanish noble creatures jet hair black eyes lovely forms sweet creatures beautiful"* [3: 9], *"The consumption of tobacco in these towns," continues Mr. Pickwick, 'must be very great, and the smell which pervades the streets must be exceedingly delicious to those who are extremely fond of smoking'* [3: 11].

Широко використовувались у ВД **softners** (*quite, rather* (вельми), *pretty* (досить-таки), які пом'якшували різкість будь-якого ствердження або заперечення.

Мовлення вікторіанців характеризувалося **репресивністю**, тобто **самоконтролем**. Вільний прояв почуттів вони розглядали як вульгарність, неподобство. Самовладання для вікторіанців було головним достоїнством людського характеру.

Хоча жінки аристократичного походження вирізнялись **емоційним мовленням**. Виразалась у мові вона завдяки прикметникам типу *lovely, sweet, pretty*, іноді використання декількох прикметників підряд для посилення емоційності і завдяки окличним реченням *How sweet! How lovely!* Вони мали широкий контекст використання з завищеною емоційною тональністю.

Вікторіанці уникали розкривати себе, і ця характеристика відобразилася в етиці спілкування. Проявити нав'язливість, намагаючись заговорити з незнайомцем, було просто неввічливо. Вікторіанська бесіда була сповнена різноманітних **табу**. Окрім слів *"yes", "no"*, чітких стверджень та заперечень, у розмові старанно уникали особистих моментів, всього, що могло здатися вторгненням у особисте життя кожного. Тому, якщо не вести мову про співрозмовника або про себе, якщо не ставити прямих запитань і не давати категоричних відповідей, залишалася тема *"weather"* *погода*. Тобто бесіда ні про що у спілкуванні з малознайомими людьми: *"Severe weather, Sam," observed Mr. Pickwick. 'Fine time for them as is well wropped up, as the Polar bear said to himself, when he was practising his skating,' replied Mr. Weller"* [3: 319]; *"What does Jem say?" inquired the old lady. 'There ain't anything the matter, is there?' 'No, no, mother,' replied Wardle; 'he says there's a snowdrift, and a wind that's piercing cold. I should know that, by the way it rumbles in the chimney'"* [3: 310].

Така бесіда може здаватися беззмістовною, позбавленою сенсу. Але вважати так було б помилковим. За зовнішньою стриманістю вікторіанців таїлася емоційна, сприйнятлива натура. А оскільки правила поведінки не допускали, щоб людина виражала свої думки відкрито, прямо, у представників цієї доби на рідкість була **розвинена чутливість до натяків і недомовок**: *"Why, you don't mean to say you're a-going' old feller?" said Sam Weller to his friend, Mr. John Smauker. 'I must, indeed,' said Mr. Smauker; 'I promised Bantam.' 'Oh, very well,' said Sam; 'that's another thing. Perhaps he'd resign if you disappointed him. You ain't a-going, Blazes?' 'Yes, I am,' said the man with the cocked hat. What, and leave three-quarters of a bowl of punch behind you!" said Sam; 'nonsense, set down again'"* [3: 418]. Даний приклад показує, що за допомогою риторичних запитань і припущень співрозмовники натякали на певну думку, а не висловлювали її відкрито. Запитання-ствердження відігравали функцію вираження натяків.

За допомогою вербальної комунікації вікторіанці мали змогу знаходити шлях до один одного крізь зведені ними ж бар'єри розмовної етики. Першорядну роль відігравав не сам по собі словесний обмін, а його підтекст, тобто коло спільних інтересів або спільних спогадів, на які спиралася розмова.

Вікторіанці були здебільшого мовчазними, тому розгорнуті діалоги для них зазвичай рідкісні. Речення не були довгими. Рідко викриваючи свої душевні пориви, вікторіанці уникали відкритого погляду в очі.

Англіїцям була притаманна **мовленнєва стриманість, недомовка, недооцінка** [4: 182-228], що передбачало використання різного роду прийомів зниження категоричності висловлення. Це дозволяє нам припустити існування категоричності або не категоричності висловлення як вербального компоненту ситуації спілкування. Принцип кооперації та принцип ввічливості виступають у якості прагматичної бази. Слідування цим принципам було необхідним для успішного досягнення комунікативних цілей і намірів у ситуації спілкування.

Співрозмовник, який був налаштований на співробітництво, давав іншому право відповісти на висловлення, ініціатор діалогу, який ігнорував максими кооперативного спілкування, ризикував натрапити на комунікативний неуспіх. У цілому принцип кооперації відігравав не настільки важливу роль у функціонуванні категорії категоричності і некатегоричності висловлення, яка у більшій мірі була проявом притаманному у ВД принципу ввічливості.

Для досягнення продуктивності ситуації спілкування мовцю, крім зазначених принципів було необхідно наслідувати **паритетність** як головний етичний принцип спілкування. Паритетність передбачає рівноправність учасників розмови, стабільність зміни ролей і "балансування між власними інтересами та інтересами співрозмовника" [5: 45]. Тобто гармонізації спілкування сприяють принципи кооперації, ввічливості, толерантності і паритетності. У ВД це було можливо лише тоді, коли в розмові брали участь люди однакові за соціальним статусом.

Вербальні компоненти категоричності й некатегоричності висловлення в ситуації спілкування співвідносяться зі вказаними принципами ефективного мовленнєвого спілкування у двох напрямках: з одного боку, передбачається їх порушення (категоричність), з іншого – їх втілення (некатегоричність). Категоричність можна визначити, як *точність, визначеність, однозначність*.

Некатегоричність як протилежне поняття означає *неточність, невизначеність, неоднозначність*. Некатегоричність може допускати неабсолютну достовірність фактів, що обговорюються, неповне володіння інформацією, у зв'язку з чим мовець відчуває невпевненість (гезитацію). У звичайній розмовній мові на побутові теми не могло існувати однозначних універсальних точок зору, тому що достовірність – категорія нестійка, а об'єктивна істина завжди містить у собі момент відносної достовірності. У зв'язку з цим надмірна категоричність висловлення часто могла виступати як категорія, що суперечить логічному мисленню.

Т. В. Ларіна розглядає поняття *некатегоричний* серед інших особливостей англійської фактичної комунікації і пов'язує його з суб'єктивністю при висловлюванні точки зору, поради ті інших суджень [6: 260].

Категоричність висловлення показувала, що мовець вважає свою думку найбільш достовірною, нехтує думкою співрозмовника. Категоричність у висловленні суджень була певною мірою неповагою до інтересів співрозмовника. П. П. Соніч вважає, що некатегоричність висловлення "проявляється у пом'якшенні різкої характеристики, у обережності, певної дистанційованості. Усі ці відтінки текстової модальності пов'язані з підвищенням самоконтролю, недопущенням надлишкової лаконічності, яка може сприйматися як неухва, нешанобливість до партнера. За не категоричністю висловлення може приховуватися вибачення суб'єкта за можливий неприємний ефект від своїх слів, до яких його примушують обставини. З іншої сторони, причиною не категоричності може бути прагнення суб'єкта уникнути надлишкову прямолінійність, наполегливість" [7: 64].

Метою нашої статті був розгляд вікторіанського дискурсу та компонентів спілкування. Вікторіанські мовні традиції – це сукупність спеціальних слів та виразів, які надають ввічливу форму англійській мові, а також правила, відповідно до яких ці слова та вирази використовувалися на практиці в різних ситуаціях спілкування.

Вікторіанські мовні традиції – це одна зі складових мистецтва подобатись людям та приваблювати їх до себе. Головними характеристиками мовних традицій були ввічливість та тактовність. Вікторіанські мовленнєві традиції побудовані на комунікативній стратегії ввічливості, і вона була основоположною для побудови більшості висловлень.

Питання вивчення теми вікторіанського дискурсу, його концептосфери та концептуальних домінант займає чільне місце в сучасній науці. Але проблема належить до важливих і досить спірних, тому перспективи подальших досліджень у цій галузі є очевидними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 352 с.
2. Гвишиани Н.Б. Слово на -ly как предмет грамматики и фразеологии : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 – германские языки / Н. Б. Гвишиани. – М., 1976. – 19 с.

3. Dickens Ch. The Posthumous Papers of the Pickwick Club. – Режим доступу : <http://www.charles-dickens.org/the-pickwick-papers>
4. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. М.: Слово, 2000. – 624 с.
5. Матвеева Т.В. Учебный словарь: русский язык, культура речи, стилистика, риторика / Т. В. Матвеева. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 432 с.
6. Ларина Т. В. Жанры речи / Т. В. Ларина // Жанр и концепт : сборник научных статей. – 2005. – Вып. 4. – С. 251–261.
7. Сонич Т. П. Языковое выражение некатегоричности в свете коммуникатив-нопрагматической грамматики / Т. П. Сонич // Прагматика и структура текста. – 1983. – Вып. 209. –С. 57–70.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2010 р.

Левищенко М. С. Лингвокультурная конвенционализованность викторианского дискурса.

В статье рассмотрено англоязычный викторианский дискурс и коммуникативные компоненты общения, подано описание и характеристика культурных составляющих коммуникативного процесса, проанализировано способы их выражения в англоязычном викторианском дискурсе, выделены главные характеристики языковых традиций викторианской эпохи.

Levishchenko M. S. Linguistic and Cultural Conventionality of Victorian Discourse.

The article considers English Victorian discourse and communicative components of communication; it gives description and characteristics of cultural components of communicative process, analyses the ways of their expression in English Victorian discourse and distinguishes main features of language traditions of Victorian epoch.